

קוסמופוליס לאן?

אמונה, מאבקי זהות והתנגדות בעיר מעורבת: הקמתו המחודשת של מסגד לבאבידי בעכו.

נמרוד לוז

הרצאה בפני החוג לחינוך במכללת הגליל המערבי 21.1.2013

בקיץ 2005 יזם משרד התיירות שיפוץ חלקי של מסגד לבאבידי בעכו. תהליך השיפוץ של המסגד עורר ויכוח ער בקרב תושבי העיר, ארגונים חברתיים, ובפורומים אינטרנטיים. בפורום עכונט (פורום אינטרנטי פתוח לתושבי עכו) הובעו דיעות שונות לגבי שיפוץ המסגד ובעיקר חששות מהשתלטות ערבית על מרכז העיר ודחיקת האוכלוסיה היהודית החוצה. קולות אלה הציבו סימן שאלה על זכותו של המיעוט הערבי מוסלמי בעיר על מורשתו, זכרונו הקולקטיבי ומימוש הפיסי של אלה בנוף העירוני. בינואר 2012 לאחר תקופת שקט של כשבע שנים, יזם ארגון אמוני בשם "ועד הנאמנים של ההקדש המוסלמי החדש במסגד אלג'זאר", את סיום השיפוץ והצליחו להביאו לידי גמר במרץ 2012. בעקבות השיפוץ חזר המסגד לשמש בתפקודו המקורי כבית תפילה. במהלך כל השבוע ובהתאם לעקרונות האסלאם מתקיימות במסגד חמש תפילות ביום למעט תפילת הצהרים של יום השישי – שהיא התפילה המרכזית בליטורגיה המוסלמית.

המקרה של לבאבידי אינו יחיד. ברחבי מדינת ישראל משוקמים, משופצים ונבנים מקומות קדושים רבים של קהילות מיעוט ובמיוחד הקהילות המוסלמית השונות. במקומות אלה באים לידי ביטוי שלל תהליכים חברתיים ופוליטיים ובמיוחד כאשר הם ניצבים במוקדו של מאבק המתרגם לעיתים גם לדיון ציבורי ומקבל חשיפה במדיה. בהרצאה זו ברצוני להתמקד בהחזרתו לנוף העירוני של המסגד ולבחון דרכו את דינמיקת היחסים בערים המעורבות, את יכולתן להכיל את השיחים השונים של אזרחיהם ולאפשר לזהויות שונות וצרכים תרבותיים שונים להתממש במרחב העירוני. סוגיה זו מתקשרת להתבוננות תכנונית מחודשת בעיר והבניות תיאורטיות המקדמות את הגדרתה כעיר פוסט סקולרית כלומר עיר שבה יש משקל גובר לדת, לארגוני אמונה ולתפיסות שאינן חילוניות. באופן ספציפי לעכו ברצוני לבחון דרך המקרה של שיפוץ המסגד והחזרתו לפעילות במרחב העירוני את הדינמיקה העירונית שהתרחשה בעטיו, סוגי השיחים השונים שנשמעו, ומשקלם של ארגוני

אמונה ודת בתהליכים העירוניים. טענתי המרכזית בהרצאה זו היא שעלייתה המחודשת של הדת כמרכיב משפיע בתוך המרחב העירוני היא אתגר מתמשך וממשי ליכולתן של ערים להיות אכן ערי כל אזרחיהן או כפי שהן מוגדרות בספרות התכנונית הפוסט מודרנית: קוסמופוליס. בעיר החדשה הנוצרת לנגד עינינו הדת הופכת למרכיב שאיננו רק פרטי, אמוני או כלי חינוכי אלא למרכיב מהותי ומרכזי בנוף, במרחב העירוני, בתהליכי יצירת גבולות עירוניים, בדינמיקה בין אזרחי העיר.

הדיון במסגד לאבאבידי הוא חלק מפרוייקט מחקר, בו אני עוסק כבר למעלה מעשור, הבוחן מקומות קדושים של קהילות מיעוט בישראל כמרחבים של העצמה, התנגדות, גיבוש זהות וזכרון קולקטיבי. במסגרת זו חקרתי את המקרים הבאים: אחרם אלשריף בירושלים, מסגד חסן בכ בעכו, אירועי שאהב אלדין בנצרת, מקומות קדושים לאסלאם בגליל, מזה כשנתיים שאני עובד על מחקר זה במשותף עם ד"ר נורית שטדלר מהמחלקה לסוציולוגיה באוניברסיטה העברית תחת הכותרת: "השבת הפלאי: מקומות קדושים חדשים בשולים הישראליים". מטרתו של מחקר זה היא לבחון מקומות קדושים בשלב ההתהוות שלהם, בשל הכריזמטי, דהיינו בשלבים בהם המקומות עדיין לא ממוסדים, ולטענתנו, למאמינים השונים המשתתפים בהיש עדיין השפעה ומשקל גדולים יותר על עיצובם. בפרוייקט זה אנחנו מבקשים לבחון באמצעות אתרים אלו מגוון של תופעות חברתיות, פוליטיות, התנגדות למסד, חידושים דתיים ותרבותיים ועוד. הנחת המחקר היא שתהליכים כריזמטיים אלו מאפשרים הבנה טובה יותר של האופן בו נקבעים מרחבים מקודשים של מיעוטים כחלק מהמשא ומתן שקבוצות אלה מנהלות עם המדינה. בנוסף לכך, היווצרותם של מקומות חדשים משמעותיים להבנת האופן בו מערכות אמונה ותפיסות אמוניות מעצבות מחדש את הנוף התרבותי והדתי המחקר מתבונן במקומות שונים מתפיסה ניאו גרמשיאנית כלומר תפיסה המדגישה קיומן של הגמוניות תרבותיות המנציחות עצמן ומשעתקות את מצבן על ידי קיבוע סדר יום חברתי תרבותי פוליטי מסויים ומקיימות שיווי משקל דינמי עם התנגדויות מכיוונים שונים. במחקר שלנו תשומת הלב ניתנת לנסיונות לערעור ההגמוניה דרך מערכות אמונה שונות ויצירת התנהלויות החשופות פחות לביקורת חברת הרוב תחת החסות החלקית והזמנית של הקדושה.

על רקע זה אבחנו את תהליך החזרתו של המסגד לחיים העירוניים ולנוף העירוני ותוך שאני מתייחס להתפתחות המחשבה התכנונית מהמודרנה אל הפוסט סקולרי.

מסגד לבאבידי – חידוש נופי בעיר המודרנית

התכנון העירוני התפתח כחלק מהתפיסה המודרניסטית של קידמה (progress), רציונליות ועליית מדינת הלאום כריבון היחיד בתחומיה הטריטוריאליים. במקרים רבים שימש התכנון כלי יעיל ביישום שינויים חברתיים על ידי עיצובו המחודש של המרחב העירוני. יישומים מוכרים לתפיסה זו בפריז של האוסמן, וינה של סיטה או ערי הגנים של אבנעזר הווארד. תכנונה של העיר והזכות לעצבה נתפסו כפררוגיטבה מובהקת של הכוחות ההגמוניים ובהם המדינה אך לצידם כוחות השוק ובעלי ההון. תפיסות אורבניות אלו חלחלו גם לתוך האימפריה העת'מאנית במהלך המאה ה-19. ביטוי מקומי לכך בהקמת באר שבע בתחילת המאה העשרים בהתאם לתוכנית "מודרניסטית" כפויה מלמעלה. עכו לא נמלטה מכלוב הברזל הרציונלי והחלה לכוף ראשה למול מוסרות התכנון החדש. השינוי הבולט הראשון הוא בדמותו של תכנון שנעשה על ידי המהנדס יליד אמריקה ובן המושבה הגרמנית בחיפה, גוטליב שומאכר.

מפה זו פורסמה בשנת 1909 וניתן לראות בה מספר מאפיינים שנמצאים עד היום בעכו בדמות מערך הגריד מחוץ לעיר העתיקה. המפה מציעה דגם סדור ומתוכנן של רחובות, מתחמים למבני ציבור וסדר הגמוני המושת מלמעלה. העיר יוצאת ממוסרות החומות העתיקות בראשית המאה העשרים ולתוך ימי המנדט הבריטי מתפתח אזור אמיד יחסית של בתי מידות הנבנים לאורך תוכנית רחובות מסודרת. בתקופה זו שאינה מצטיינת בהתפתחויות משמעותיות העבירו הבריטים את קו הרכבת בעיר שחוצה עד היום ממצפון לדרום ומעצב במידה רבה שני חלקים עירוניים של מזרח ומערב. בתקופה זו של שינויים ופיתוח עירוני מודרני מוקם גם מסגד לבאבידי.

מסגד לבאבידי נבנה ב1930 על ידי אחמד לבאבידי בן למשפחת סוחרים עשירה באזור שהחל זה עתה להתפתח מחוץ לחומות העיר ההיסטורית (שבל, 1994). דומה כי יותר מכל נועד מסגד זה לשרת אוכלוסייה אמידה ומצומצמת מערביי עכו שביקשה להתנתק מהעיר העתיקה על תשתיותיה הבעייתיות והצפיפות הנלווית לה ולהנות ממנעמי המודרנה (מתוך ראיון נביל שעבאן). המסגד הוקם כהקדש משפחתי צנוע יחסית ושירת את הקהילה החדשה המתפתחת בסמיכות לו. המבנה המקורי הוקם ללא צריח ויתכן שהדבר קשור למצבה הסוציו אקונומי הגבוה של האוכלוסייה המתפללת בו, רצונה בשקט והעדר צורך אמיתי בקריאה לתפילה שכן ניתן היה לשמוע את צריחי העיר העתיקה ומסגד אלגזאר במרכזם. העדרו של פרט ארכיטקטוני זה עתיד להשפיע בעידן הפוסט מודרני על התפתחות המבנה. ובכל

מקרה לאחר פחות מעשרים שנות פעילות מגיע לסיום שלב בחיי המסגד וכעיר כולה הוא נכנס תחת שלטונה של המדינה החדשה המוקמת ב1948.

מסגד לאבאידי ועכו תחת מדינת ישראל

מראשיתה של הציונות כתנועה מודרניסטית אומץ התכנון כזרוע ביצועית המאפשרת מימוש חזון אוטופיסטי של תהליכי השתלטות וניכוס המרחב. הקמתה של מדינת ישראל כמימושה הפוליטי של התנועה הציונית והמאבק על השליטה הטריטוריאלית על המרחב הישראלי מבפנים ובמחוץ המשיכו ביתר שאת מגמה זו. (Yiftachel, ??) רשויות התכנון הפכו זרוע מרכזית לכינונה של המדינה ויישום שליטתה במרחב ועיצובו בהתאם לאידיאולוגיה ההגמונית היהודית-ציונית. (Law- Low-Yone and Kallus, 2001; Kimmerling, 1983). כערים אחרות בישראל עכו גם היא עוברת שינוי דרמטי. מרבית אוכלוסיית העיר נוטשת עוד לפני סיום הקרבות ולתוך המרחב העירוני הנטוש מוכנסות אוכלוסיות חדשות – ובעיקר מדובר בחיילים משוחררים ועולים חדשים. בתחילה מיושבים בתים בתחומי העיר העתיקה ובמסגרת זו אף נוצרו לשעה קלה חיים משותפים בין קהילות שונות. אך מצב זה משתנה עם החלת תוכניות פיתוח המיועדות בעיקר לאוכלוסייה היהודית. שכונות המיועדות מתחילתן לקלוט את היהודים ובהם שיכוני המזרח ושכונת וולפסון מרוקנות את העיר העתיקה מאוכלוסייה יהודית (Torstrick, 2000) לעיר מתחילה נהירה של אוכלוסייה מהאזורים הכפריים מסביב ובמיוחד של אוכלוסייה ערבית חלשה ונטולת אמצעים או כישורים מקצועיים שיאפשרו להם התמודדות עם המרחב העירוני התובעני. העיר ממשיכה להתפתח ולגדול בסדרת שכונות הנבנות בעיקר לכיוון צפונה מהגלעין העירוני ההיסטורי ולמזרח מעבר לפסי הרכבת. כך בפועל מתהווה מרחב עירוני הטרוגני בו חיים סוגי אוכלוסיות שונות תוך נסיון לשמירת הפרדה מרחבית ביניהן. נסיון זה אינו תמיד מצליח ובאופן מעשי מתהוות בעיר שכונות מעורבות של אוכלוסיות יהודיות וערביות החיות זו לצד זו וזו בתוך זו. עד לשלהי המאה העשרים מונה אוכלוסיית עכו כ45000 איש מהם 33000 יהודים ו12000 ערבים. ככל שמגמת העירוב האתני נמשכת כך גם ניתן לזהות עליה במתח בין הקבוצות ובהתפרצויות של אלימות מעת לעת במרחב העירוני. תופעה זו מתקשרת גם לעליית משקלם והגברת פעילותם של ארגוני אמונה במרחב העירוני. המסגד עצמו אינו פעיל ומצבו הפיסי נמצא בהדרדרות מתמדת. היו מספר נסיונות

לגיוס תרומות ולשיקום או שיפוץ אך הללו לא צלחו למול התנגדות השלטונות וחולשתה הכללית של הקהילה המוסלמית בעכו. בשנים אלו המבנה המרכזי של המסגד לא היה פעיל אך מבנים קטנים יותר בחצר היו בשימוש של מספר עמותות ערביות הפעילות בעכו.

מסגד לבאבידי והעיר הפוסט מודרנית – עלייתם של שיחים אלטרנטיביים

לתפיסה המודרנית בתכנון העיר קמו לא מעט מבקרים ועיקר הביקורת נגע למרכיב הרגולטורי הכפוי מלמעלה של מנגנון התכנון ולתופעות של חוסר שיוויון מרחבי שנובע מהעובדה שהתכנון המודרני משרת באופן מעשי את רשויות המדינה וכתוצאה את הקבוצות ההגמוניות. בהקשר זה ראוי להזכיר את עבודתו של לפברה שבעבודותיו סלל את הדרך לשיח שיווינוני יותר ושיח זכויות עירוניות תחת הכותרת הזכות לעיר. (Lefebvre, 1991). כאחרים לפברה יוצא כנגד הדכאנות של שיח התכנון המודרני ודוגמה מובהקת לאתגורו של שיח זה אצל ליאוני סנדרקוק: בקטע קצר זה הלקוח מספרה 'לקראת קוסמופוליס' היא מתארת את חשיבותו של הזכרון בנוף העירוני ואת ההשלכות של הכלה או הדרה מהנוף לקבוצות שונות ובעיקר לקבוצות מיעוט.

Memory, both individual and collective, is deeply important to us. It locates us as part of something bigger than our individual existences, perhaps makes us seem less insignificant, sometimes gives us at least partial answers to questions like who am I? And why am I like I am? Memory locates us, as part of a family history, as part of a tribe or community, as a part of city-building and nation making. Loss of memory is, basically loss of identity (Sandercock, 1998: 206)

סנדרקוק מציעה מהלך מורכב וקשה מאוד לביצוע של עיר המכילה את כל תושביה ובוודאי עיר שבה לכל הקבוצות יש מקום וזכות לבטא את עצמן. היא מבקשת לקדם תכנון המכיל זכרון, רגשות וכן גם התייחסות לאמונות ולמקומות קדושים.

הביטוי המובהק ביותר לכניסתה של עכו לעידן הפוסט מודרני היא תהליך הפיכתה לעיר מורשת עולמית ב-2001. כניסתה של עכו העתיקה לרשימה מכובדת זו של אתרים מציבה אתגר משמעותי בפני המתכנן הלאומי המודרני. וזאת משום שהכתרתו של חלק מהעיר כאתר מורשת עולמית מוביל לכך שכוחות גלובליים יכולים ואף משפיעים על התפתחות העיר ותכנונה ובאופן זה הופכות את רשויות התכנון הלאומי לעוד גורם בזירה ולא ליחידה בה. שיח זה דוכא למדי בעכו ולא בא לידי ביטוי ובכל זאת ביטויים שונים לו בדמות עמותות שונות שקמו בעבר כמו מועצת ועדות השכונות (מג'לס לג'אן אלאחיא) שביקשה לשפץ את המסגד ועבודתה לא צלחה. ארגונים כדוגמתה ביקשו לקדם שיח זכויות אחר בעיר, להוביל לחלוקה אחרת של המשאבים העירוניים אך יכולתם להשפיע היתה מועטה. התנועה האסלאמית מנהלת מאבק שכזה על שיום המרחב בעיר העתיקה או מאבק שאף הצליח שניהלו חברי מועצת העיר הערביים להוסיף לשלטי העיר את הכיתוב בערבית

מסגד לבאבידי, ארגוני אמונה והעיר הפוסט סקולרית

קשה להצביע כמובן על תאריך ברור או נקודת זמן אשר לפנייה ניתן להגדיר את עכו כעיר פוסט מודרנית ולאחריה כעיר פוסטסקולרית אבל מן המחקר עולה כי מדובר במגמה ובתהליך של שינוי ולא בנקודת שבר. בהגדרה זו שממשיכה במידה רבה את הביקורתיות שמאפיינת את התיאוריות האורבניות הפוסט מודרניות הכוונה היא בעיקר לניהול המרחב הציבורי העירוני עדין תחת התפיסות המודרניסטיות החילוניות במהותן אך תוך משא ומתן והתחשבות בשיחים אחרים ובמיוחד תוך מתן מרחב כלומר מקום במרחב העירוני לתופעות הנובעות מהתגברות השפעתן של דת ודתיות במרחב הציבורי. בעכו משקלה של הדת ושל ארגונים דתיים בעיצוב המרחב העירוני נמצאים בעליה מתמדת. בהעדר נתונים כמותיים אציין רק שבתהליך מיפוייה של העיר (Running the City – A tribute to de Cereau) שאני עורך בשנים האחרונות ובמיוחד בשכונות יהודיות ניתן לזהות עליה דרמטית במספרם של בתי כנסת וכוללים, מקוואות, ישיבות ומוסדות חינוך דתיים נוספים, גידול שנצפה בפרקי זמן קצרים למדי. דומה כי הביטויים המרחביים הבולטים ביותר לפוסטסקולריות העירונית היא הקמתה של ישיבת ההסדר בשם רוח צפונית בשנת 2003 בתחילה בשכונת וולפסון שהיא שכונה מעורבת ומאוחר יותר למשכנם החדש והמהודר בשיכוני המזרח. כניסתו של גרעין אומץ שהגיע לכאן לפי אתרו "מתוך שליחות במסירות נפש למען מימוש החזון – העיר עכו תשאר עיר יהודית".

אירועי יום הכיפור 2008 ומנגד המאבק של ועד הנאמנים של ההקדש העכוואי של אלג'זאר לשיקומו והחזרתו לחיים העירוניים של מסגד לבאבידי.

אמנם משברים עירוניים ומהומות על רקע אתני דתי בעכו התרחשו גם לפני שנות ה-80 ומגמות של התגברות המתח בין הקבוצות זוהו במחקרים כבר בשנות ה-90 (Torstrick, 2000) ובמיוחד בשכונת וולפסון שהוקמה מלכתחילה כפיילוט לשכונת מעורבת. יחד עם זאת הסלמה משמעותית התרחשה בעיר מאז שנת 2000 ודומני שניתן לקשור זאת לשלושה מרכיבים אשר אינם קשורים זה לזה אך בהחלט מזינים זה את זה במרחב העירוני:

1. עלית משקלם הדמוגרפי של עולים מחבר המדינות לשעבר המאופיינים על פי רוב ביחס סובלני פחות למיעוט הערבי

2. כניסתם של ארגונים יהודים תורניים ולאומיים לעכו שמטרתם המוצהרת היא חיזוק ושמירת הצביון היהודי בעיר – ישיבת ההסדר רוח צפונית, וגרעין אומץ

3. תהליכי עומק של התגברות מרכיב הזהות האסלאמי והפלסטיני בקרב ערביי עכו כחלק ממגמה ארצית המתרחשת בקרב המיעוט הערבי בישראל (Luz, 2008, 2012)

שני המרכיבים האחרונים שציינתי כאן קשורים היטב לתיאורית העיר כפוסטסקולרית ועל רקע זה ברצוני להציג את תהליך שיקומו, שיפוצו והחזרתו של מסגד לבאבידי למרחב העירוני.

בשנת 2005 הצליח ועד הנאמנים של ההקדשים בעכו לקבל את הסכמת משרד הפנים לשיפוץ והמשרד אף העביר 400000 ש"ח לשיפוץ המבנה. שיפוצו החלקי של המסגד הוביל לדיון סוער והתנגדויות בקרב אוכלוסיית העיר היהודית. בפורום אינטרנט מקומי הקרוי עכונט הסכימו הכותבים השונים שמדובר באסון שעוד יגבה מחירים רבים במה שהם מכנים דו הקיום השביר בעכו. כך ראש ישיבת ההסדר בעכו, הרב נחשון כהן: "המקרה הזה מעיד על חולשה של המדינה, המחלחלת בכל הכיוונים. מצער גם לראות שכל השלטים של הרחובות בעיר העתיקה הוסרו ובמקומם הושמו פסקי קוראן", (הארץ, שיפוץ המסגד הנטוש במרכז העיר,

12.6.2005). יוסי גרינברג כותב פעיל למדי בפורום כותב כך: כתושב העיר הדוגל בדו קיום אני מכבד את חופש הדת והפולחן של כל הדתות בעיר, מאידך לא מקובל עלי להפעיל בית תפילה כזה באמצע העיר המנדטורית ולמעשה במרכז העיר המאוכלס ברובו ביהודים. כותב אחר בעילום שם כבר מציין שהחלו לבנות כיפה וצריח ושהדבר יוביל לאובדנה של עכו. הדיעה הכללית היא שהחזרתו של המסגד לחיים העירוניים תפגע במרקם החיים העדין ושיש לשמר את הסטטוס קוו העירוני לפני שהעיר הופכת לערבית. 'מדובר בסוס טרויאני' כותב אחד המשתתפים ואחר מסכם ומוסיף ש"אלוהים יעניש את ראש העיר – אמן". אך הדיון נרגע והעיר המשיכה את חייה עד למהומות יום הכיפור 2008 שהובילו לאלימות פיסית ופגיעה הדדית בין קבוצות יהודיות לערביות בעקבות מה שנתפס כהפרה בוטה של הכללים הנהוגים בעיר ונסיעה של תושב ערבי בחג בסמיכות לשכונה יהודית. מעבר למרכיב הטראומתי של אירועים כגון אלה ניתן בהחלט לראות כי המאבקים העירוניים בין הקבוצות האתניות מתנסחים ומתנהלים פעם אחר פעם בהקשרים ובשיח דתיים.

בשנת 2012 בהמשך לבחירתו של ועד נאמנים חדש להקדש העכואי ובמידה רבה בשל אישיותו של ראש הוועד סלים נגימי שמשמש כחבר מועצת העיר ומנהל סניף בנק בחייו הפרטיים, החלו עבודות להשמשתו של המסגד והחזרתו לפעילות. מכיוון שמדובר במבנה הקדש הסמכות למתבצע בו אינה נתונה לעיריה אלא למשרד הדתות ולכן ההתקפות של חלק מתושבי העיר על היהודים נענו בתשובה לקונית של ראש העיר שהדבר אינו בסמכותו הגם שהיה ברור ששתיקתו בעניין נובעת בין השאר משיקולים קואליציוניים ועבודתו המשותפת מול חברי מועצה ערבים ולא מתוך הסכמה או קבלת זכותם של אלה למורשתם בעיר (מתוך ראיון עם שמעון לנקרי). ואכן ב11.3.2012 זומנה התפילה הראשונה במסגד מאז סגירתו ב1948. מחשש לעורר מדנים נוספים בעיר זומנו כ-200 מתפללים במסרונים למכשירים הניידים שלהם. ומאז מתקיימת במסגד שגרת פעילות של חמש תפילות ביום בכל השבוע. בזמן שחלף לא נרשמה תקרית אחת בין יהודים לערבים בסוגית המסגד והפעילות בו. עמותת ההקדש העכואי בראשותו של נגימי מצנזרת את עצמה לא מעט וכך למשל מספר נגימי: "קריאות 'אללה הוא אכבר' יהיו רק בתוך המסגד. כך התבקשנו מהגורמים המאשרים. נכון להיום, לא יהיו קריאות 'אללה הוא אכבר' מחוץ למסגד. אולי בעתיד, כשבמדינה תהיה יותר דמוקרטיה". (מתוך ראיון 26.12.2012)

במהלך השנה האחרונה לא נרשמו תקריות שמקורן במסגד או בפעילות כלשהי הקשורה אליו אך המתח הבין-דתי בעכו אינו יורד. רק לאחרונה החלה סוגיה נוספת הקשורה בנוכחות המוסלמית בעיר לעלות לדיון ציבורי: עצמת הכריזה של הקריאה למסגדים. סוגיה זו עלתה לכותרות בעקבות תלונות תושבים ערבים ויהודים על עליה בעוצמת הקריאה לתפילה והעניין הפך לנושא נוסף להתכתשות פנימית הפעם בין האמאם הראשי בעכו לראש וועד הנאמנים.

סיכום

המקרה של לבאבידי הוא כמובן אנלוגי לתהליכי עומק רבים בחברה הישראלית המשוסעת ומקוטבת אך אני בחרתי להתמקד בסוגיות הקשורות בהבנייה של מקומות קדושים ארגוני קדושה והאופן שבו מקומות וארגונים אלו מתרגמים ומשפיעים על תהליכי המרחוב של הפוליטיקה, האידיאולוגיה, הזכרון והיצירה מחדש של העיר החדשה. במקרה שנידון כאן עסקתי בתפקידו של ארגון אמונה ובמקרה זה נאמני הווקף בקידום תהליך של עיצובו המחודש של המרחב העירוני תוך ביצוע התאמות לצרכים אמוניים והתגובות שסוגיה זו עוררה בקרב חברת הרוב. חברת הרוב העירונית שהפגינה באופן לא מפתיע סובלנות גדולה יותר לתהליכים דומים אשר בסופם ניצבו בעיר מוסדות דת המייצגים אותה כשיבת ההסדר וגרעין אומץ. הסערה זוטא שחולל תהליך השיקום והשיפוץ של המסגד ניתנים למיצוי במילה פחד. הפחד הופך בעיר הפוסט סקולרית למרכיב מרכזי שכן קידום של אידיאות וצרכים דתיים המתרגמים למוסדות פייסיים הוא מוחשי ומקבע במרחב ובזכרון העירוני את האחרות והלעומתיות של קבוצות מתנגדות. ואכן כפי שכבר הראה מיטשל המרחב הציבורי בערים צפון אמריקאיות עוצב במידה רבה לאורך המאה העשרים על ידי הצורך להכיל ולעצור את ה"אחר" (Mitchell, 2003). התפיסה הרומנטית מבית מדרשו של ממפורד שכל ייחודיותה של העיר היא המשיכה והדחף לפגוש את האחר נמצאת באופן הולך וגובר תחת מתקפה ככל שמתכננים ופרנסי העיר נכנעים לכוחות כלכליים, פוליטיים וחברתיים (Eyeles, 1988).

התפיסה של קוסמופוליס כביטוי המובהק ביותר למחשבות פוסט מודרניות בתכנון כפי שהציגה אותה סנדרקוק נמצאת גם היא במתקפה ככל שעולה משקלם של ארגוני אמונה במרחב המקוטב של העיר הפוסט סקולרית. וזאת משום שככל שעולה משקלם של ארגוני אמונה בקרב קבוצות מודרות קטנה היכולת של קבוצת

הרוב להכיל את תפיסת המרחב לכולנו וניתן לזהות תהליך של עליית העויינות והחשדות ובעיקר חוסר יכולת להכיל תפיסה דמוקרטית ושיחים שונים במרחב העירוני.

במרחב הפוסט סקולרי העכואי מתקיים מכשול או ריק שקשה מאוד לעבור בין תפיסות תכנוניות תיאורטיות למציאות ארצית יום יומית שמתבטאת בין השאר בעליית משקלה של הדת במרחב העירוני.

המקרה של לאבבידי מעורר מחשבה דוקא בשל העובדה שקבוצת המיעוט הצליחה לקדם את תהליך עירוני חדש ולהחזיר את המבנה הדתי, אשר בעבר הך שולי, לחזרה לשימוש פעיל ולמקום חשוב בנוף ובזכרון העירוני. משקל נכבד יש לאופן הבלתי מתלהם שבו פעלו ראשי הווקף הן בתקשורת, הן בהופעותיהם במרחב העירוני והן במסרים שהעבירו לשתיהם הקבוצות הניצות ביניהן. העדרו של צריח כלומר הסמל האיכוני ביותר של ה"אחרות" והעדרן של קריאות לתפילה מקטינים את עוצמתה של החדירה של האמונה האחרת למרחב העירוני ומאפשרים תהליך של השלמה גם אם לא קבלה של זכותו של האחר לעיר כל תושביה. בעיר הפוסט סקולרית תביעותיהם של ארגוני אמונה מניעות את המרחב העירוני וסופו כפי שראינו במקרה העכואי שמעצבות אותו ומגדירות את מערכות היחסים העירוניות לא פחות מהמתכנן העירוני המודרניסטי.